

Wesołowski, Jerzy

"Materiały do bibliografii okupacji hitlerowskiej w Polsce 1939-1945 : uzupełnienia za lata 1944-1953", W. Chojnacki, K. M. Pospieszalski, E. Serwański, Warszawa 1957 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 50/1, 168-172

1959

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

(s. 34). Obszarnicy nawet finansowali partię w płodach naturalnych np. w zbożu. Autor omawia dosyć obszernie sprawę udziału narodowców w puczu Kappa⁶ w 1920 r. Przygotowania do tego puczu zaczęły się jego zdaniem w 1919 r. Do czołówki spisku należeli Kapp, Ludendorff, hr. Westarp, pułkownik Bauer i kapitan Pabst (s. 52). Kierownictwo partii nie ukrywało, że czołowi przywódcy partii brali udział w przygotowaniu spisku. Skoro Kapp i Lüttwitz przejęli władzę w Berlinie, kierownictwo partii w depešach do zarządów krajowych wyraziło gotowość udzielenia poparcia nowemu rządowi pod warunkiem, że rozpisze on wybory do Reichstagu. „Nie tylko Niemiecka Partia Narodowo-Ludowa jako całość — pisze autor — lecz także pewna liczba członków z kierownictwa partii — należąca do prawego skrzydła — brała aktywny udział w przygotowaniu i przeprowadzeniu puczu“ (s. 54). Autor podkreśla z naciskiem, że w o wiele większym stopniu, niż dotychczas było wiadomo, hr. Westarp brał udział w przygotowaniu i przeprowadzeniu puczu (s. 55). Materiał, jaki w swojej pracy podaje autor, w znacznym stopniu rozszerza nasze wiadomości o puczu Kappa. Praca Liebego nie tylko zapoznaje nas z historią Niemieckiej Partii Narodowo-Ludowej, lecz w pewnym stopniu zapoznaje nas także z pierwszym okresem Republiki Weimarskiej. Z tego też powodu zasługuje na przeczytanie.

Kazimierz Nowak

W. Chojnacki, K. M. Pospieszalski, E. Serwański, *Materiały do bibliografii okupacji hitlerowskiej w Polsce 1939—1945. Uzupełnienia za lata 1944—1953*, Instytut Historii PAN, Komisja Koordynacji Badań nad Dziejami II Wojny Światowej, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1957, s. 63 (załącznik do pracy *Najnowsze dzieje Polski* t. I).

Jako niedawny recenzent¹ opracowanej przez J. Kosickiego i W. Kozłowskiego, „Bibliografii piśmiennictwa polskiego za lata 1944—1953 o hitlerowskich zbrodniach wojennych“ (Wydawnictwa Prawnicze, Warszawa 1956, s. 177), wziąłem z zainteresowaniem do ręki nowe wydawnictwo na ten sam temat. Od razu też nasunęło się pytanie, w jakim stopniu bibliografia ta stanowi uzupełnienie bibliografii J. Kosickiego i W. Kozłowskiego, o czym mowa w podtytule i wstępie. Samo przystąpienie do takiego przedsięwzięcia bez porozumienia się z autorami poprzedniej „Bibliografii“, którzy też mogli pracować nad jej uzupełnieniem, nie zdaje mi się właściwe. We wstępie do wydawnictwa czytamy: „Dla szeroko zakrojonych badań Zakładu »Bibliografia« Kosickiego i Kozłowskiego nie może być wystarczającym źródłem bibliograficznym nie tylko ze względu na ogromne braki, ale również dlatego, że pomija ona pozycje wydane w latach 1939—1953 za granicą oraz w kraju w okresie okupacji“ (s. 3). Jeśli więc bibliografia Kosickiego i Kozłowskiego nie spełnia swego zadania, tym samym nie spełnią tej roli również i obecnie opublikowane „Materiały“, gdyż jeszcze bardziej zawężają jej zakres przez wyłączenie pozycji dotyczących kampanii wrześniowej 1939 r.

Dalsze zastrzeżenia wynikają z następujących stwierdzeń: „Wydawcy zdają sobie dobrze sprawę z niekompletności zestawionych materiałów źródłowych, choć zawierają one przeszło tysiąc pozycji, i możliwości omyłek, lecz krótki termin dostarczenia pracy nie pozwolił im na wykorzystanie innych pomniejszych bibliografii

⁶ H. von Gerlach, *Die grosse Zeit der Lüge*, Charlottenburg 1926, s. 62.

¹ „Nowe Prawo“ 1956, nr 11—12, s. 165.

specjalnych..." (s. 4). Trzeba z przykrością stwierdzić, że te zastrzeżenia autorów znajdują w pełni potwierdzenie zarówno w treści jak i w formie bibliografii.

Zwraca uwagę mało przejrzysty układ pozycji. O ile w bibliografii Kosickiego i Kozłowskiego zastosowano podział na książki i czasopisma, a w każdym z tych działów układ alfabetyczny, to w omawianej bibliografii zarzucono ten bardzo istotny podział. Równocześnie w skorowidzu działowym zastąpiono skrócone opisy podaniem tylko nazwiska autora i numeru strony. Same pozycje nie są numerowane co znacznie utrudnia ich odszukanie.

Wydawcy zapowiedzieli, że nie uwzględnią w wydawnictwie swym beletrystyki. Założenie to nie zostało konsekwentnie zrealizowane: w tomie znalazło się bowiem kilka pozycji, które zaliczyć należy raczej do prozy literackiej. Jeśli jednak autorzy uznali za konieczne umieszczenie takich tytułów jak:

Andrzejewski Jerzy, *Noc. Opowiadania*, Warszawa 1945.

Dróżdż-Satanowska Zofia, *Niewydeptane ścieżki. Ze wspomnień partyzanckich*, Warszawa 1947, Wydawnictwo Panteon (w bibliografii podano błędnie Pantera).

Janta-Pończyński Aleksander, *Kłamałem, aby żyć. Pamiętnik roku niewoli*, Warszawa 1947.

Sadzewicz Marek, *Oflag. Pamiętnik jeńca wojennego*, Warszawa 1948.

to należało bezwarunkowo również podać książki o nie mniejszym ładunku autentyzmu:

Piórkowski Jerzy, *Elektrownia walcząca*, Warszawa 1947.

Brandys Kazimierz, *Miasto niepokonane. Opowieść o Warszawie*, Warszawa 1946.

Zalewski Witold, *Śmiertelni bohaterowie. Nowele*, Warszawa (1946).

Rozumiem, że te opuszczenia są skutkiem zestawiania bibliografii nie z autopsji.

Niejednolite traktowanie książek o podobnej tematyce i ujęciu, znalazło wyraz w stosunku do innych jeszcze publikacji. Tak np. podano:

Sojusznicy Gestapo. Proces Kwasińskiego i innych, Warszawa 1951.

Brak natomiast jest takiej pozycji jak:

Proces Okulickiego i innych w Moskwie przed kolegium wojskowym Sądu Najwyższego ZSRR w dn. 18—20 czerwca 1945 r., który w dużej mierze dotyczy stosunków okupacyjnych.

Następnie umieszczono:

Jaworska Helena, *U kolebki Krajowej Rady Narodowej. Wspomnienia uczestniczki pierwszego konspiracyjnego zebrania KRN w Warszawie*, „Walka Młodych“ 1946, nr 1.

a nie podano dużo ważniejszej pozycji:

Protokół pierwszego plenarnego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej. Warszawa 31.XII.1943—1.I.1944, wyd. w trzecią rocznicę ukonstytuowania się KRN, Biuro Prezydialne KRN, s. 3 nłb., VII, 64, 1 nłb.

Ponadto bibliografia obejmuje:

Cieślik Ludwik, *R. 1944* (teka litografii), Kraków (1945), s. 3 nłb., 21 — Tadeusz Sas-Jaworski, *Warszawa cierpi i walczy* (przedmowa).

a nie podaje:

Tołkaczew Zinowij, *Kwiaty Oświęcimia*, Drukarnia Narodowa w Krakowie 1945, s. 61, nłb. 1. Z *notatnika malarza*, s. 5—14 (przedmowa).

Suchanek Antoni, *Warszawa 1945*, nakładem min. Kultury i Sztuki, s. 52 nłb. (przedmowa: Jan Zachwatowicz).

Należy podkreślić, że wszystkie cytowane braki znajdują się w „Przewodniku Bibliograficznym“, na który powołują się autorzy jako na wykorzystane źródło.

Odrębnym zagadnieniem jest sprawa wspomnień o wybitnych jednostkach, które zmarły bądź zginęły w latach 1939—1945. Jak wynika z ogólnych założeń bibliografii, powinny się w niej znaleźć zasadniczo tylko wspomnienia dotyczące osób, które zmarły bądź zginęły w wyniku czy też na skutek okupacji kraju. Nie jestem przekonany o słuszności takiego założenia; uważam, że należy zbierać materiały także do losów wojennych wybitnych osobistości. Lecz jeśli nie podaje się żadnych prac dotyczących walki zbrojnej Armii Polskiej poza granicami kraju ani też materiałów obejmujących działalność emigracyjną w czasie wojny, to nie należy też wymieniać wspomnień o ludziach, którzy zginęli w walce jako żołnierze Armii Polskiej lub też zmarli na emigracji. Przykładowo wymienić tu można:

Beluch-Beloński Józef, *Wspomnienie o Hermanie Libermanie*, „Przegląd Socjalistyczny“ 1946, nr 10—11.

Boguszewska Helena, *Wspomnienie o Lucjanie Szenwaldzie*, „Nowa Epoka“ 1945, nr 15.

Kosińska Kazimiera, *Mieczysław Kalinowski*, „Nasza Myśl“ 1949, nr 7/8, s. 100—104.

Natomiast brak jest takich pozycji jak:

Leszner Tadeusz, *Stanisław Zgaiński (1907—1944). Wspomnienie pośmiertne*, Szamotuły 1945 (zginął w obozie).

Leszner Tadeusz, *Tadeusz Cieślewski, syn (1895—1944). Wspomnienie pośmiertne*, Poznań (1946) (zmarł w czasie powstania).

Krzywicki Ludwik, *Wspomnienia*, przygotował do druku St. Stempowski t. I — 1859—1885, 1947 (wstęp pióra St. Stempowskiego podaje wojenne dzieje Ludwika Krzywickiego i jego prac).

Krzywoszewski Stefan, *Długie życie. Wspomnienia t. I—II*, Warszawa 1947 (autor dużo miejsca poświęca czasom okupacji).

O ile dwie pierwsze pozycje pominięte zostały prawdopodobnie przez przeoczenie, o tyle umieszczenie dwu ostatnich wymagałoby przejrzania tekstu czyli sporządzenia bibliografii z autopsji. Ten brak powoduje, że wiele ciekawego i wartościowego materiału nie uwzględniono. Przykładem mogą tu być wspomnienia o wybitnych ekonomistach, którzy zmarli lub zginęli w czasie ostatniej wojny, zamieszczane w pierwszych numerach powojennych „Ekonomisty“. Kwartalnik ten zawiera również inną jeszcze pozycję, która powinna znaleźć się w bibliografii:

Sokołowski K., recenzja książki Wacława Jastrzębowskięgo, *Gospodarka niemiecka w Polsce 1939—1944*, „Ekonomista“ kwartał II 1947, s. 107—110.

Wskazmy, wciąż odwołując się do „Przewodnika Bibliograficznego“, kilka pozycji, których opis wyraźnie wskazuje na powiązanie z okupacją. Będą to między innymi:

Wymiar sprawiedliwości w odrodzonej Polsce 22.VII.1944—22.VII.1945, Warszawa, nakł. Min. Sprawiedliwości. Zawiera m. in.

Martyrologia sądownictwa lubelskiego.

Balberyszewski M(endel), *Likwidacja getta wileńskiego*, Warszawa 1946.

Sprawozdanie Związku Zawodowego Drukarzy i Pokr. Zawodów w Polsce. Oddział Kraków, Stowarzyszenie Drukarzy i Pokr. Zawodów Ognisko w Krakowie za okres 1939—1944, Kraków. Zawiera m. in.

Szczucki Władysław, *Centrala w czasie okupacji*.

Podając wiele pozycji z czasopisma „Za wolność i Lud“ autorzy opuszczają niektóre inne artykuły z tegoż wydawnictwa, że przytoczę następujące:

Rawicz Jerzy, *Sylwester w Oświęcimiu*, nr 1 z 1952 r.
 Turlejska Maria, *Zagłębie węglowe w walce zbrojnej z okupantem hitlerowskim*, nr 2 z 1952 r.

Szmaglewska Seweryna, *Przebudzenie muzułmana*, nr 4 z 1952 r.

We wstępie do omawianej bibliografii wyraźnie wskazano na możliwość omyłek. Rzeczywiście jest ich stanowczo zbyt wiele. Świadczą one o nazbyt pospiesznym i niestarannym przygotowaniu bibliografii do druku, a przede wszystkim o niedość wnikliwym porównaniu zestawionych materiałów z „Bibliografią” Kosickiego i Kozłowskiego. Tym też tylko można tłumaczyć podanie niżej wymienionych pozycji mimo, że znajdują się one w „Bibliografii” Kosickiego i Kozłowskiego.

Orzeł-Bończa, *Jak się rozchodziła prasa podziemna w Kielecczyźnie*, „Chłopi i Państwo” 1947, nr 44, s. 11—12.

Popiołek Edward, *Święto Ludowe w Garwolińskim Podziemiu*, „Chłopski Sztandar” 1946, nr 23.

Powstanie w Warszawie. Fakty i dokumenty, b. m. 1945, Oddz. Prop. Głównego Zarządu Polskiego Wychowania W. P. (chyba powinno być Zarządu Polityczno-Wychowawczego W. P.).

Pytlakowski Jerzy, *Powstanie mokotowskie. Reportaż*, (Warszawa) 1946.

Hołuj Tadeusz, *Na drogach kłęski. (Litomierzyce)*, „Odrodzenie” 1945, nr 29. Dot. więzień i obozów hitlerowskich.

Gibiński Konrad, *Prawda o obozach koncentracyjnych*, „Polski Tygodnik Lekarski” 1946, nr 45, s. 1389—1391; nr 46/47, s. 1438—1439.

Zalejski Jerzy, *Za co? Pacyfikacja w Radwanowicach*, Kraków 1945.

B-ska Halszka, *Hańba nauki niemieckiej. Operacje niedozwolone na polskich więźniarkach*, „Nowa Epoka” 1946, nr 9/10.

Różnice w ujęciu wymienionych pozycji sprowadzają się do dodania na przykład: 1 nlb; Spółdzielnia Wydawnicza; czasem do zmiany określenia treści artykułu czy książki lub na podaniu numerów stron czasopisma. Otóż „Bibliografia” Kosickiego i Kozłowskiego w ogóle nie podaje przy czasopismach numerów stron i nie widzę potrzeby, aby omawiane „Materiały” miały tę usterkę poprawiać we wszystkich pozycjach.

Przez niedopatrzanie również podano w bibliografii dwukrotnie tę samą pozycję, raz jako:

Ostrowski Tadeusz, *Więźniowie czapki zdjąć. Pamiętnik dziennikarza z pobytu w obozach koncentracyjnych*, (Kraków) 1945.

a drugi raz jako:

Więźniowie czapki zdjąć. Pamiętnik dziennikarza z pobytu w obozach koncentracyjnych, (b. m. w.) 1945.

Powtórzenia niektórych pozycji wynikają również często z przestawień, czego przykładem są następujące pozycje:

Adam K., *Bunt w Oświęcimiu*.

Maria K., *Majdanek. Śladem zbrodni niemieckich*.

Lis-Błońska Józefa, *Pierwsze dni na Starówce*.

Miklas Nyszli, *Ludobójcy bez maski*.

które w „Bibliografii” Kosickiego i Kozłowskiego występują jako: K. Adam, K. Maria, Błońska-Lis, Nyszli Miklas, co zresztą jest słuszniejsze.

Przytoczenie pozycji po raz wtóry może być uzasadnione jedynie wprowadzeniem istotnej poprawki, tak jak to ma miejsce np. przy pozycji:

Bieńkowski Witold, *Z czasu wojny*, „Dziś i Jutro” 1946, nr 2.

Merczyński Władysław, *Problem tzw. „palcówki“ na Śląsku Cieszyńskim*, „Przełąd Zachodni“ 1949, nr 9/10, s. 272—280.

gdzie w „Bibliografii“ Kosickiego i Kozłowskiego w pierwszym przypadku podano błędnie tytuł, a w drugim nazwisko autora.

Bibliografia nie jest wolna również od potknięć czysto redakcyjnych:

1. W skorowidzu przedmiotowym działu 3. „Ludność Polska nędza prześladowania ...“ podano nazwisko Gojawiczyńska P., którego nie ma w zestawieniu alfabetycznym wszystkich pozycji. Również na pozycję Gojawiczyńska P., *Krata* wskazują odnośniki w innych pozycjach, między innymi przy pozycji Andrzejewski Jerzy.

2. Trafiają się przedstawienia alfabetyczne: Poniałowski H. przed pozycją *Pomorze w walce*, a także Szelburg-Zarembina Ewa po Szmaglewska Seweryna.

3. Błędnie podano w jednej z pozycji nazwisko autora, które brzmi Jurszowa Halina, a nie Juraszowa Halina.

Tak więc nowo opublikowane „Materiały“ są nadal jeszcze niedoskonałym uzupełnieniem dawniejszych bibliografii dziejów okupacji. Należałoby więc jak najszybciej przystąpić do opracowywania naprawdę pełnej bibliografii tego przedmiotu. Bibliografia taka powinna objąć bezwarunkowo również prozę literacką, która rozrzucona m. i. po wielu czasopismach może ulec zapomnieniu, a przecież w jakimś stopniu, choć przez przyzmat przeżyć czy odczuć autora, oddaje rzeczywistość.

Warunkiem podstawowym tak opracowywanej bibliografii jest jej zestawianie na podstawie autopsji. Tylko tą drogą możemy zebrać wszystko co dotyczy tego ważnego tematu. Dziś jeszcze z dużym nakładem sił można to zrobić, za lat kilka będzie już za późno. Na tej drodze też będziemy mogli uchwycić materiały wycinkowe z większych całości, które tylko w części dotyczą tematu. Przede wszystkim chodzi tu o różnego rodzaju wspomnienia, roczniki czy kalendarze. Te rzeczy dla późniejszych badaczy musimy uratować przed zapomnieniem.

Jerzy Wesółowski